

บทวิจารณ์หนังสือ

สุวิทย์ ธีรศาสตร์¹

จาเร็ด ไคมอนด์. (2552). ล่มสลาย : ไขปริศนาความล่มสลายของสังคมและ
อารยธรรม แปลโดย อรวรรณ คุณเจริญ นวายุทธ. กรุงเทพฯ :
Oh My God. 797 หน้า

หนังสือประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมักจะเขียนขึ้นโดยนักประวัติศาสตร์
ที่มีชื่อเสียง แต่สำหรับหนังสือเรื่อง ล่มสลาย : ไขปริศนาความล่มสลายของสังคม
และอารยธรรม ซึ่งเป็นหนังสือประวัติศาสตร์ที่ดีและมียอดขายอันดับ 1 (ในฉบับ
ภาษาอังกฤษ) ผู้เขียนไม่ได้เป็นนักประวัติศาสตร์แต่นักภูมิศาสตร์ที่มีภูมิหลัง
เรียนมาทางจิตวิทยา ชีววิทยา วิวัฒนาการ และชีวภูมิศาสตร์ตามลำดับ ปัจจุบัน
เขาเป็นศาสตราจารย์สาขาวิชาภูมิศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัย แคลิฟอร์เนีย
ลอสแอนเจลิส

หนังสือเล่มนี้มี 4 ภาค 16 บท คือ

ภาคที่ 1 : มอนตานาโลกสมัยใหม่

บทที่ 1 ได้ผืนฟ้าอันกว้างใหญ่ของมอนตานา

ภาคที่ 2 : สังคมในอดีต

บทที่ 2 สนธิยาเกาะฮิสเตอร์

บทที่ 3 คนกลุ่มสุดท้ายที่รอดชีวิต : หมูเกาะพิสดาร์และ
เฮนเดอร์สัน

บทที่ 4 สังคมสมัยโบราณ : อนาคตและสังคมใกล้เคียง

บทที่ 5 การล่มสลายของสังคมมาตา

บทที่ 6 ไวคิง : บทเพลงที่ซับซ้อน

¹ ศาสตราจารย์และอาจารย์พิเศษ สาขาวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทที่ 7 ความเจริญรุ่งเรืองของชาวนอร์สในกรีนแลนด์

บทที่ 8 จุดจบของพวกนอร์สในกรีนแลนด์

บทที่ 9 หนทางความสำเร็จในทิศทางตรงกันข้าม

ภาคที่ 3 : สังคมในยุคสมัยใหม่

บทที่ 10 มัลธัสในแอฟริกา : การทำลายล้างเผ่าพันธุ์มนุษย์
ในวันดา

บทที่ 11 หนึ่งเกาะ สองผู้คนสองเรื่องในประวัติศาสตร์ :
สาธารณรัฐโดมินิกันและเฮติ

บทที่ 12 ประเทศจีน : ยักษ์ใหญ่แปรปรวน

บทที่ 13 ทำเหมือง “แผ่นดินออสเตรเลีย”

ภาคที่ 4 บทเรียนที่นำไปปฏิบัติได้

บทที่ 14 เหตุใดสังคมบางแห่งจึงตัดสินใจพลาด?

บทที่ 15 ธุรกิจขนาดใหญ่กับสภาพแวดล้อมเงื่อนไขที่แตก
ต่างกัน ผลลัพธ์ก็ต่างกัน

บทที่ 16 โลกในฐานะโพลเดอร์หนึ่ง : เรื่องทั้งหมดที่มีความ
หมายต่อเราอย่างไรบ้างในปัจจุบัน

ใน 16 บทดังกล่าวเป็นกรณีศึกษาที่ผู้เขียนได้ยกมาศึกษา 13 ดินแดน
ซึ่งมีทั้งดินแดนที่เป็นเกาะเล็กๆ และโดดเดี่ยว เช่น เกาะอีสเตอร์ เกาะฟิสคาร์น
เกาะเฮนเดอร์สัน เกาะขนาดใหญ่มาก เช่น ออสเตรเลีย กรีนแลนด์ หรือดินแดน
ที่เป็นแผ่นดินใหญ่ เช่น จีน พวกมายาในเม็กซิโก รัฐมอนทานา ประเทศวันดา
ในแอฟริกา วิธีการศึกษาของผู้เขียนน่าสนใจมาก กล่าวคือผู้เขียนศึกษาตัวแปร
ต่างๆ อย่างรอบด้านที่ทำให้สังคมหนึ่ง ๆ ดำรงอยู่ได้ หรือ ล่มสลาย โดยศึกษาใน
ช่วงระยะเวลาที่ยาวมาก หลายศตวรรษ ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาที่น่าสนใจ เพราะการ
ศึกษาในช่วงประวัติศาสตร์สั้นๆ บางทีจะไม่เห็นความล่มสลายของสังคมนั้น เพราะ
ความล่มสลายของสังคมหนึ่ง มักจะไม่ได้เกิดในช่วงสั้นๆ แต่ค่อยๆ เกิดขึ้น หลาย
สังคมเคยมีปัญหามากในอดีต แต่คนในสังคมนั้นปรับตัวได้สังคมนั้นก็อยู่
รอดได้ แต่หลายสังคม เมื่อเกิดปัญหาขึ้น คนในสังคมแก้ปัญหาไม่ได้ สังคมนั้นก็
เสื่อมลงๆ จนในที่สุดก็ล่มสลาย ถึงขนาดสูญพันธุ์ไปจากดินแดนนั้นก็มี ผู้วิจารณ์
จะยกตัวอย่างบางสังคมที่ปรากฏในหนังสือของไดมอนต์

เกาะอีสเตอร์ เป็นเกาะที่โดดเดี่ยวมากในมหาสมุทรแปซิฟิก เพราะอยู่ห่างจากแผ่นดินใหญ่คือ ชิลี 2300 ไมล์ เกาะที่อยู่ใกล้เกาะอีสเตอร์มากที่สุด ก็อยู่ห่างไปทางตะวันตกถึง 1300 ไมล์ เกาะอีสเตอร์มีพื้นที่ 66 ตารางไมล์ ชาวโพลินีเซียน อพยพมาตั้งรกรากที่เกาะนี้ราวๆ ค.ศ.900 ในสมัยแรกเป็นเกาะที่อุดมสมบูรณ์ มีต้นปาล์มอยู่ 25 ชนิด มีไม้ใหญ่ และไม้เนื้อแข็งที่สามารถนำมาต่อเรือเพื่อออกไปจับปลาที่ใกล้ชายฝั่งได้ ประชากรสูงสุดของเกาะมีราว 15000 คนใน ช่วงค.ศ. 1400-1600 สาเหตุที่สังคมเกาะอีสเตอร์ล่มสลายมาจากการที่ประชากรเพิ่มมากเกินไป ส่งผลให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปเรื่อยๆ ปาล์มและไม้ใหญ่ถูกทำลายจนสูญพันธุ์ เพื่อเอาพื้นที่มาปลูกอ้อย ถั่วฝักยาว เผือก มันเทศ มันสำปะหลัง ชาวเกาะอีสเตอร์ได้ฆ่านกทุกชนิดมาเป็นอาหาร นกซึ่งลดลงเนื่องจากป่าถูกทำลาย และหนูกินไข่ ในที่สุดนกก็สูญพันธุ์ ชาวเกาะนี้ยังหาสัตว์น้ำมาเป็นอาหารด้วย แต่สัตว์น้ำมีไม่มากนักเพราะเกาะนี้อยู่ในเขตอากาศค่อนข้างเย็น จึงไม่มีแนวปะการัง และไม่มีทะเลสาบน้ำเค็มหรือลากูน จึงขาดแหล่งขยายพันธุ์สัตว์ทะเล เมื่อได้โปรตีนจากทะเลน้อย ชาวเกาะจึงหันไปขยายพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น เมื่อป่าถูกทำลายฝนก็ตกน้อยลง และปุ๋ยธรรมชาติที่มาจากใบไม้ก็ลดลงอย่างรวดเร็ว ผลผลิตก็ลดลงก็ต้องขยายพื้นที่เพาะปลูก จนในที่สุดป่าก็ถูกทำลายจนหมด ในค.ศ. 1722 ที่ฝรั่งเศสเดินทางไปพบเกาะนี้ เหลือประชากรที่อดอยากอยู่ราวๆ 2,000 คน ชาวเกาะอีสเตอร์เคยแบ่งเขตการปกครองเป็น 12 เขต แต่ละเขตแข่งขันกันสร้างรูปสลักหิน เป็นรูปศีรษะคน แต่ละอันสูง 30-70 ฟุต มีทั้งหมด 397 อัน ที่แรกก็แข่งขันว่าใครจะทำได้ใหญ่กว่า ต่อมาก็เกิดวิวาทจนถึงกับรบกัน ทำให้ประชากรลดลงไปอีก การที่ฝรั่งเศสเข้ามาในเกาะนี้ได้นำโรคไข้ทรพิษมาระบาดในเกาะนี้ถึง 3 ครั้ง ทำให้ประชากรลดลงไปอีก ใน ค.ศ. 1862-1863 มีเรือค้าทาสจากเปรู มาจับชาวเกาะนี้ไปเป็นทาสอีก 1,500 คน หลังจากนั้นไม่นานเกาะนี้ก็กลายเป็นเกาะร้าง

อนึ่งเกาะนี้ยังมีปัญหาแล้งด้วย ทำให้การเพาะปลูกยากลำบากเพราะกล้าไม้ถูกลมพัดจนตายเสียก่อนที่จะให้ผลผลิต การที่ป่าถูกทำลายยิ่งทำให้ลมพัดถูกต้นไม้แรงขึ้น เพราะไม่มีป่ากำบังลม ชาวเกาะได้แก้ปัญหานี้โดยการสร้างกำแพงหินล้อม 2 แปลง พืชที่ปลูกซึ่งก็เป็นวิธีที่ใช้แรงงานมหาศาลการที่ชาวเกาะ

บริโภค อ้อย เผือก มัน เป็นหลักทำให้เป็นโรคฟันผุทุกคนตั้งแต่อายุ 20 ปี ทำให้สุขภาพแย่ลงไปอีกทุกปัจจัยลบ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้สังคมเกาะฮิสเตอร์ล่มสลาย (หน้า 131-184)

สังคมไวกิงในเกาะกรีนแลนด์ พวกไวกิงหรือนอร์สแมนมีถิ่นเดิมอยู่ในสวีเดนและนอร์เวย์ ประมาณ ค.ศ.1000 พวกไวกิงจากนอร์เวย์จำนวนหนึ่งได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานในเกาะไอซ์แลนด์และเกาะกรีนแลนด์ พวกนี้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ทั้งทางตะวันตกและตะวันออกของเกาะกรีนแลนด์ คนเหล่านี้สร้างบ้านแปลงเมืองอยู่ที่เกาะนี้ 450 ปี ก็ล่มสลาย สูญพันธุ์ไปหมด ปัจจัยที่ทำให้ สังคมไวกิงที่นี้ สูญพันธุ์มาจากอากาศที่หนาวเย็นกว่าในนอร์เวย์ทำให้พืชบริเวณนี้โตช้า เพราะหมอกทำให้ปริมาณแสงแดดที่พืชได้รับน้อย อาชีพหลักของชาวไวกิงที่นี้คือ เลี้ยงวัว หมู แพะ และ แกะ ซึ่งการเลี้ยงวัว แพะ และ เลี้ยงเอาไว้ผลิตนม เนย เนยแข็ง สัตว์ 3 ประเภทนี้กินหญ้า วัวนั้นเลี้ยงลำบากที่สุด เพราะมีเวลาเลี้ยงกลางแจ้งเพียงปีละ 3 เดือน อีก 9 เดือนหิมะตกต้องนำมาใส่คอก และเกี่ยวหญ้าแห้งเก็บไว้ให้กินหญ้าแห้งทำให้วัวโตช้า และตัวเล็กลงเรื่อยๆ จำนวนวัวลดลงเหลือเพียง 1 ต่อ 8 เมื่อเทียบกับ แพะ และแกะ เนื่องจากหญ้าโตช้า จึงต้องโค่นป่าเอาไม้มาทำเชื้อเพลิง เอาที่ดินมาปลูกหญ้าให้แกะ และแพะ ทำให้ป่าถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว แพะและแกะหาหญ้ากินเก่ง แม้หญ้าได้หิมะก็หากินได้ ส่วนแพะนั้นมีกระเพาะพิเศษสามารถย่อยใบไม้กิ่งไม้ เปลือกไม้ได้แกะจึงทำลายป่าที่เหลืออย่างรวดเร็ว ในกรีนแลนด์มีลมแรงมาก ลมทำลายหน้าดินอย่างรวดเร็วพื้นที่ปลูกหญ้าจึงถูกทำลายลงไม่ซ้ำ

ในขณะที่ชาวแอสกีโม หรืออินูอิต (Inuit) ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในเกาะกรีนแลนด์ ระยะเวลาสั้นๆ กับพวกไวกิงแต่ สามารถปรับตัวจนสามารถเอาตัวรอดมาจนทุกวันนี้โดยการล่าแมวน้ำ ปลาวาฬ เป็นอาหาร แต่ชาวไวกิงไม่ยอมเรียนรู้การล่าแมวน้ำกับปลาวาฬ จากพวกแอสกีโมเพราะดูถูกว่า เป็นพวกป่าเถื่อนไม่เจริญเหมือนพวกไวกิง ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ ประกอบกับพวกไวกิงขาดเหล็กซึ่งจะนำมาใช้ในการทำอาวุธ และเครื่องมือเครื่องใช้ ในระยะแรกๆ พวกไวกิงซื้อเหล็กและสินค้าจำเป็นอื่นๆ จากนอร์เวย์ แต่ในช่วง ค.ศ.1300-1450 เกิดภาวะหนาวจัด พื้นน้ำเป็นน้ำแข็ง การค้าขายระหว่างนอร์เวย์กับกรีนแลนด์ยุติลงพวกไวกิงยังขาดเรือ

เพราะทำลายป่าหมดเพื่อเอาที่ดินมาเลี้ยงสัตว์ ทำให้เมื่อเกิดการสู้รบกับพวกแอซกิโม จึงพ่ายแพ้และสูญพันธุ์จากเกาะกรีนแลนด์ (หน้า 273-406)

ญี่ปุ่น เป็นกรณีที่น่าสนใจมาก เพราะเคยประสบปัญหาประชากรเพิ่มและสิ่งแวดล้อมคือป่าถูกทำลายมากมาแล้วเมื่อ 400 ปีก่อน แต่ญี่ปุ่นก็สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้สำเร็จอย่างน่าอัศจรรย์ สาเหตุที่ป่าไม้ญี่ปุ่นถูกทำลายมากเนื่องมาจากการรวมประเทศสำเร็จในสมัยโชกุน ฮิเคโยชิ โตโยโตมิ และ อียะยาสุ โตกุกาวา ทำให้สงครามกลางเมืองที่รบกันหลายครั้งในช่วง 150 ปี ก่อนยุคดิงโน ค.ศ.1603 อียะยาสุ โตกุกาวาได้เป็นโชกุน และตระกูลนี้ได้เป็นโชกุนติดต่อกันมาจน ค.ศ.1867 การที่อำนาจการปกครองถูกรวมมาอยู่ที่โชกุน แต่เพียงผู้เดียวและมีระบบควบคุมไคเมียว (เจ้าเมือง) 250 คน อย่างเข้มงวด มีการควบคุมการเดินทางของชามูไรอย่างเข้มงวด ทำให้การสู้รบระหว่างไคเมียวต่างๆ ยุติลง เมื่อไม่มีสงครามอัตราการตายของประชาชนก็ลดลง ยิ่งกว่านั้นใน ค.ศ. 1635 (ตรงกับสมัยพระเจ้าปราสาททองของไทย) โชกุนได้ออกกฎหมายปิดประเทศไม่ให้ญี่ปุ่นส่งเรือไปค้าขายไกลๆ (ยกเว้นเกาหลี กับ โอคินาวา) และห้ามฝรั่งเข้ามาค้าขายในญี่ปุ่น เพราะเห็นว่าฝรั่งและศาสนาคริสต์เป็นอันตรายต่อญี่ปุ่น ผลดีจากกฎหมายนี้คือ โรคระบาดที่ร้ายแรงที่เกิดขึ้นในยุโรปไม่ระบาดเข้าไปในญี่ปุ่น 2 ประการนี้ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้น 2 เท่าในเวลา 1 ศตวรรษ การที่ประชากรเพิ่มขึ้นมากส่งผลให้เกิดการขยายพื้นที่การเพาะปลูกมากขึ้น จากพื้นที่ราบไปสู่ที่ใหม่ที่หนองบึง มีการถมหนองบึงเป็นพื้นที่เพาะปลูกในที่สุดก็ขยายไปยังพื้นที่ป่าเขา การทำลายป่ายังมีสาเหตุมาจากการสร้างปราสาทของโชกุนและไคเมียว เช่น โชกุน อียะยาสุ สร้างปราสาท 3 หลัง เป็นปราสาทไม้ขนาดใหญ่มาก ต้องตัดป่าเตียนไปถึง 10 ตารางไมล์ พวกไคเมียวและโชกุนชอบสร้างปราสาทเพื่อแสดงบารมีของตนเอง ชาวญี่ปุ่นก็ชอบสร้างบ้านด้วยไม้ รวมทั้งเครื่องเรือนที่นิยมใช้ไม้ ทำเนื่องจากในฤดูหนาวชาวญี่ปุ่นทุกครัวเรือนจะก่อไฟผิง ซึ่งบางครั้งก็ก่อให้เกิดอัคคีภัยขนาดใหญ่อยู่เนืองๆ บางครั้งก็รุนแรงมากเป็นไฟไหม้ใหญ่ใน ค.ศ.1657 (ตรงกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ที่เมืองเอโดะ (โตเกียว) มีคนตายถึง 1 แสนคน บ้านเรือนถูกทำลายมากมายจึงต้องหาไม้เป็นจำนวนมากมาสร้างบ้านกันใหม่ ไม้ยังใช้ในการต่อเรือด้วย เมื่อประชากรมากขึ้น ความต้องการอาหารทะเล

ก็มากขึ้น ความต้องการไม้มาต่อเรือประมงก็มากขึ้นด้วย จากปัจจัยดังกล่าว ป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว ผลที่ตามมาคือ เกิดน้ำท่วมรุนแรงมากขึ้น เกิดการพังทลายของหน้าดินอย่างรุนแรงและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ก็ลดลงเพราะขาดปุ๋ยธรรมชาติที่เคยมีมาจากใบไม้เก่า การแก้ไขปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย นำโดยโซกุนที่เล็งเห็นการณ์ไกลว่าถ้าสิ้นเปลืองไปแบบนี้ปัญหาความอดอยากจะตามมา จึงออกกฎหมายและมาตรการต่างๆ เพื่อควบคุมการตัดไม้หรือใช้ไม้ให้น้อยลง เช่น ตั้งเจ้าหน้าที่ปกครองอาวุโสในกระทรวงการคลัง ให้มีหน้าที่รับผิดชอบป่าไม้ทั้งป่าที่โซกุนดูแลเอง 1 ใน 4 ของประเทศ และป่าที่ไคเมียว 250 คน ดูแลอีก 3 ใน 4 โดยไคเมียวแต่ละคนจะตั้งเจ้าหน้าที่ควบคุมดูแลการใช้ไม้ในจังหวัดของตน สำหรับป่าที่อยู่ในความดูแลของหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านก็มีการควบคุมการใช้ไม้ ห้ามคนหมู่บ้านอื่นมาใช้ จำคนดูแลป่าซึ่งติดอาวุธเพื่อบังคับใช้กฎเกณฑ์อย่างเข้มงวด โซกุนและไคเมียวจะตั้งด่านตรวจไม้ที่ผ่านทางหลวงและแม่น้ำ ว่าเป็นไม้ที่ได้รับอนุญาตให้ตัดหรือไม่ เช่น ผู้นำที่ดูแลหลายหมู่บ้านสามารถใช้ไม้ได้ 30 เคน (1 เคน คือไม้ที่ใช้ทำคานไต้ยาว 6 ฟุต) ผู้นำที่ดูแล 1 หมู่บ้าน สามารถใช้ไม้ได้ 12 เคน ชาวบ้านที่เสียภาษีใช้ไม้ได้ 6 เคน ชาวบ้านธรรมดาและชาวประมง 4 เคน สำหรับไม้ ซีดาร์ และไม้อีก เป็นไม้หวงห้ามสำหรับรัฐบาล ราษฎรห้ามใช้

นอกจากนี้โซกุนและไคเมียวยังลงโทษคนไปนับต้นไม้ในพื้นที่ของตนว่ามีต้นไม้อะไร อย่างละกี่ต้น เป็นตัวตรงต้นคดอย่างละกี่ต้น

มาตรการเพื่ออนุรักษ์ป่าเหล่านี้เกิดขึ้น ระหว่าง ค.ศ.1663 (พ.ศ.2206)-ค.ศ.1773 (พ.ศ.2316) ตรงกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถึงต้นสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มาตรการดังกล่าว ควบคุมไปกับการส่งเสริมให้ใช้ถ่านหินแทนฟืนในอุตสาหกรรมถลุงเหล็ก เซรามิค และผลิตเกลือ ช่วยทำให้ญี่ปุ่นรักษาป่าไว้ได้ ปัจจุบันญี่ปุ่นมีพื้นที่ป่าเกือบร้อยละ 80 ของพื้นที่ประเทศ (หน้า 455-471 และ 768)

ทั้งหมดนี้เป็นเพียง 3 ตัวอย่าง กรณีศึกษาที่ไดมอนต์ได้นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ หนังสือเล่มนี้แปลมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษที่ใช้ชื่อว่า Collapse : How Societies Choose to fall or Succeed ผู้แปล แปลได้ดีมาก ใช้ภาษาง่ายๆ ตรงไปตรงมาจนไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นหนังสือแปล ข้อเสียของหนังสือเล่มนี้เห็นประการเดียวคือ เล่มหนาไปหน่อย ถึง 797 หน้า ซึ่งต้องใช้ความตั้งใจอ่านพอสมควรจึงจะอ่านจบ แต่เมื่ออ่านจบแล้วจะรู้สึกว่ หนังสือเล่มนี้ทำให้เรามองประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติได้เข้าใจขึ้นกว่าเดิมมาก อยากให้คนได้อ่านหนังสือเล่มนี้มากๆ เพราะจะเข้าใจว่า ทำไมชนกลุ่มหนึ่งจึงสามารถปรับตัวดำรงชีวิตรอดมาได้นับพันปี ในขณะที่ชนอีกหลายกลุ่มสูญหายไปจากโลกนี้ นี่คืประโยชน์ของการอ่านหนังสือประวัติศาสตร์เล่มนี้ ต้องขอขอบคุณไดมอนต์ที่มีความอุตสาหะบินไปค้นคว้าวิจัยกลุ่มชนต่างๆ ถึง 13 แห่ง 5 ทวีป ทำให้ผู้อ่านได้รู้เรื่องดีๆ แบบนี้ซึ่งอยู่ในหนังสือเพียงเล่มเดียว